

Keynote speech 125 jaar CBS: Het belang van data

Voor economische analyses en ramingen maakt het CPB veelvuldig gebruik van de macro- en microdata van het CBS. “Het Centraal Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek hebben een bijzondere band: De liefde voor cijfers. De band met de wetenschap én het beleid. Onze onafhankelijke positie, die wettelijk is verankerd. Maar we delen ook Jan Tinbergen, de allereerste Nobelprijswinnaar in de economie. Voor hij in 1945 oprichter en directeur van het CPB werd, was hij werkzaam bij het CBS”, aldus Pieter Hasekamp.

Op donderdag 4 april 2024 was CPB-directeur Pieter Hasekamp gastspreker bij het jubileumfeest van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), ter ere van de 125ste verjaardag van de organisatie.

CPB - april 2024

Pieter Hasekamp

Beste aanwezigen,

Ga even met mij terug in de tijd, naar het jaar 1899. Een jaar in een bijzondere tijd. Een tijd van grote technologische vooruitgang en culturele verandering. Nieuwe uitvindingen en innovaties vonden razendsnel hun weg naar het maatschappelijke leven. De eerste auto's reden door de straten. Bioscopen openden hun deuren en de opkomst van elektriciteit zorgde letterlijk en figuurlijk voor verlichting van het dagelijks leven.

Het was de tijd dat de schilders van de Haagse School, mensen als Hendrik Willem Mesdag, Isaac Israëls en George Hendrik Breitner, met hun penseel een realistische weergave van Nederland vastlegden. Hier vlakbij, in het Kunstmuseum Den Haag, is op dit moment een tentoonstelling die dat mooi laat zien: *de Haagse School in een ander licht*.

Het jaar 1899 was ook het jaar waarin het Centraal Bureau voor de Statistiek ons land realistisch begon vast te leggen. Ook vanuit Den Haag, maar dan in cijfers en met potlood en papier. Ook die cijfers hielpen om een ander licht op Nederland te werpen.

Vandaag, 125 jaar later, zijn we hier om de oprichting van het CBS te vieren. Destijds startte het bureau met vijf medewerkers in een klein pand aan het Binnenhof. Het verzamelen en tellen was in die tijd nog puur handwerk. De eerste belangrijke klus was de Volkstelling die de laatste dag van dat jaar van start ging.

Een monsterklus, zo valt op te maken uit krantenberichten uit die tijd. Alleen al in de gemeente Amsterdam werden ruim 500 tellers op pad gestuurd, die elk ongeveer 1000 personen voor rekening dienden te nemen. De tellers kregen voor iedere ingevuld formulier een vergoeding van 2 cent. In diverse krantenartikelen wordt aan de lezers ook uitgelegd waarom de volkstelling belangrijk is. Ik citeer uit het Algemeen Handelsblad: "De telling is van grote betekenis voor de wetenschap, omdat de uitkomsten ervan prachtig materiaal geven voor den wetgever op menig gebied; voor den statisticus; voor dengene die zich bezighoudt met de sociale wetenschap in het algemeen." En het Nederlandsche Dagblad noemt de statistiek "de klei waarmee de wetgever boetseert".

Inmiddels is het CBS een organisatie met ruim 2000 medewerkers, verdeeld over vestigingen in Den Haag, Heerlen en Bonaire en gaat de dataverzameling deels volautomatisch. Maar wat altijd hetzelfde is gebleven, is de grote betekenis van het CBS-werk voor de wetenschap en de wetgever, die we tegenwoordig meestal beleidsmaker noemen.

Ik wil het CBS en u allemaal van harte feliciteren met deze mijlpaal en ik vind het een eer om hier te staan, als directeur van het CPB.

Bijzondere band CBS en CPB

Het Centraal Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek hebben een bijzondere band. We delen een aantal overeenkomsten. De liefde voor cijfers. De band met de wetenschap én het beleid. Onze onafhankelijke positie, die wettelijk is verankerd. Maar we delen ook Jan Tinbergen, de allereerste Nobelprijswinnaar in de economie. Voor hij in 1945 oprichter en directeur van het CPB werd, was hij werkzaam bij het CBS.

Verschillen zijn er ook. Simpel gezegd: het CBS kijkt terug en het CPB kijkt vooruit. Bij het CPB proberen we te begrijpen hoe de toekomst vorm krijgt vanuit het heden. En daarbij maken we veelvuldig gebruik van de CBS-statistieken en microdata. Zonder het verleden en het heden geen raam naar de toekomst.

Doordat onze organisatie-afkortingen maar één letter verschillen, worden we met enige regelmaat door elkaar gehaald. Toen ik in 2020 van start ging als directeur van het CPB, kreeg ik van een uitgever de klassieker *'How to lie with statistics'* van Darrell Huff toegestuurd. En nog steeds word ik regelmatig aangesproken als directeur van het CBS. Als het CBS economische cijfers naar buiten brengt, gebeurt het regelmatig dat wij bij het CPB daarover vragen binnenkrijgen van journalisten of burgers. Andersom zie ik soms dat CBS'ers zich op sociale media moeten verdedigen als ik een column over bitcoins of kaboutersocialisme heb geschreven. Of we het nu leuk vinden of niet, onze reputaties in de buitenwereld zijn met elkaar vervlochten.

Net als ons werk. Bij het CPB zijn wij sterk afhankelijk van zowel macro- als microstatistiek om economische verschijnselen goed te begrijpen en te modelleren. Statistiek is de grondstof van de economische wetenschap.

Er zijn maar weinig CPB-publicaties zonder verwijzingen naar het CBS. De analyses die we maken en de modellen die we gebruiken, zouden zonder de data van het CBS tot stilstand komen. Ook brengen we met enige regelmaat ook gezamenlijke publicaties uit. Een mooi voorbeeld hiervan is de publicatie over de economische verwevenheid van Nederland en de Europese Unie met China.

Zoals gezegd: het CPB blik vooruit en dat ga ik dus nu ook doen. Net als in de periode waarin het CBS werd opgericht, leven we ook nu in een tijd van veranderingen. Data en datatoepassingen nemen in onze wereld een even grote vlucht als elektriciteit en de verbrandingsmotor 125 jaar geleden. Dat biedt kansen én uitdagingen. En daarom wil ik u nu graag meenemen langs een drietal uitdagingen op het werkveld van het CBS.

Allereerst sta ik stil bij de publieke beschikbaarheid van data. Ten tweede wil ik het hebben over de internationale standaardisatie van data. En ten slotte zie ik een derde uitdaging in de veiligheid van dataverzameling.

Publieke beschikbaarheid van data

Ik start als gezegd bij de publieke beschikbaarheid van data. Dankzij de digitalisering van de maatschappij zijn er steeds meer en verschillende soorten data beschikbaar. En dat wakkert natuurlijk ook 'datahonger' aan bij de afnemers van het CBS. De vraagkant verandert. Klanten willen niet alleen meer data, maar ook andersoortige data: sneller beschikbaar, meer geïntegreerd en meer micro.

Die veranderende vraagkant vraagt ook om een andere relatie tussen CBS en de afnemers. Een mooi voorbeeld daarvan is het traject rond het verzamelen van energiedata. Vanuit het CPB wilden we graag inzicht krijgen op de invloed van verduurzamingsbeleid op het energieverbruik. Hierin trekken we als CBS en CPB samen op en is inmiddels veilige toegang gecreëerd tot de gebruiksdata, prijzen en contracten van energiemaatschappijen. Maar we zouden graag nog heel veel meer data via het CBS toegankelijk willen maken. Denk bijvoorbeeld aan de betalingsgegevens van de banken – uiteraard op een volstrekt veilige en geanonimiseerde wijze. Misschien kan dat zo in het panel even geregeld worden...

Daar zijn dan wel middelen voor nodig, zowel voor wat betreft menskracht, maar ook op gebied van digitale infrastructuur en opslagcapaciteit en eventuele kosten voor verwerving van data. De CBS-microdata zijn geweldig, ik denk onovertroffen in de wereld, maar de toegankelijkheid staat onder druk omdat er fors voor betaald moet worden. Dat vraagt dus om meer publieke financiering.

Er zijn in de wereld nog nooit zoveel data verzameld als nu, maar het allergrootste deel daarvan gebeurt door private partijen. Deze data zijn vaak niet voor anderen toegankelijk. Tinbergen maakte zich hier al zorgen over, zo blijkt uit de biografie die Edwin Dekker schreef. Rond 1930 woog hij de opties rond zijn carrièremogelijkheden af. Een daarvan was een baan bij Philips. Daar zou hij veel mogelijkheden hebben om bij te leren. “Maar bij het CBS lag wel een belangrijke taak te wachten, want als er nu niet werd doorgepakt, dan mocht verwacht worden dat een private partij de economische statistiek zou professionaliseren”, schreef hij in een brief aan zijn hoogleraar Ehrenfest. Hiermee zou een belangrijke mogelijkheid verloren gaan om de openbaarheid van de statistiek te garanderen, concludeerde Tinbergen. Hij besloot daarom toch voor het CBS te kiezen.

De vrees van Tinbergen zou alsnog bewaarheid kunnen worden. De microdata van het CBS zijn onovertroffen in de wereld, maar ze zijn niet gemakkelijk toegankelijk en zeker niet kosteloos. Het CBS heeft de toegankelijkheid van data dan ook expliciet opgenomen in zijn meerjarenplan. De grote vraag naar data maakt het noodzakelijk om de toegang via de remote access te verbeteren en een stevige infrastructuur te kunnen bieden.

Nu heeft het CBS de unieke positie dat het data kan opeisen bij private en publieke partijen, als de minister van Economische Zaken daar toestemming voor geeft. Het is geen geheim dat de overheid daar terughoudend in is. Vanwege de kosten, de administratieve lasten voor bedrijven én concurrentiegevoeligheid. Desalniettemin wil ik het ministerie oproepen om vaker van deze bevoegdheid gebruik te maken. We hebben tenslotte allemaal belang bij een onafhankelijke en betrouwbare dataleverancier die meegaat met de tijd, al 125 jaar lang.

Databreuken en definitiewisselingen

De tweede uitdaging die ik zie zijn de internationale statistische verplichtingen. Het is van essentieel belang om te voldoen aan verschillende EU-standaardisaties voor specifieke datasets. Dit is niet alleen nodig om te voldoen aan onze internationale verplichtingen, maar ook om de cijfers van Europese lidstaten nauwkeurig te kunnen vergelijken. Echter, dit maakt Nederlands onderzoek soms juist complexer. Onderzoekers worden geconfronteerd met definitiewisselingen en breuken in de dataset als gevolg van deze standaardisaties. De internationale definities, zoals die voor werkloosheid, sluiten niet altijd naadloos aan op de Nederlandse context. Daarom zou het zeer welkom zijn als jullie bij bepaalde datasets rekening houden met de Nederlandse situatie en historische reeksen ook echt historisch laten zijn. Met andere woorden zo min mogelijk breuken en met een lange tijdshorizon.

Veiligheid

Naast het belang van beschikbaarheid van data en het belang van het voorkomen van breuken in datasets, is de derde uitdaging voor het CBS het borgen van dataveiligheid en privacy. Met de opkomst van nieuwe technologieën zoals kunstmatige intelligentie, big data-analyse en het Internet of Things, worden enorme hoeveelheden gegevens gegenereerd, verzameld en geanalyseerd zoals nooit tevoren.

Maar te midden van deze opwindende vooruitgang brengt het veranderende datalandschap ook gevaren met zich mee. We willen de privacy van individuen beschermen en ethische overwegingen maken bij het verzamelen, opslaan en gebruiken van data. We willen ervoor zorgen dat het gebruik van data veilig is, en dat het ten goede komt aan de gehele samenleving. Privacy, ethiek en veiligheid zijn precies de redenen waarom ik ervoor pleit dataverzameling zo veel als mogelijk bij het CBS te concentreren, als onafhankelijke en veilige publieke bron van data. Dataveiligheid en databescherming zijn bij het CBS onwrikbaar verankerd. Het vraagt voortdurende inspanning om dat zo te houden.

Naar beter beleid

Ik kom tot mijn afronding, voordat ik uw geduld te erg op de proef stel. Ik begon mijn toespraak met overeenkomsten. Ik sluit daar ook mee af. Zowel het CBS als het CPB hebben een belangrijke rol te vervullen in het publieke debat. Namelijk: een feitelijke kennisbasis leveren die kan bijdragen aan beter beleid. Dat is het belang van data voor de wereld, de titel van mijn verhaal. En dat belang is groter dan ooit.

In 2010 verzuchtte Bill Clinton naar aanleiding van een optreden van de Republikein Sarah Palin: *"We may be entering a fact free period in politics"*. Sindsdien is de term 'fact free' gemeengoed geworden in het publieke debat.

Nu is feitenvrije politiek geen nieuw verschijnsel; waarschijnlijk is het net zo oud als de democratie zelf. Maar door de komst van sociale en alternatieve media heeft het een nieuw leven gekregen. In deze tijd, waarin er meer informatie beschikbaar is voor meer mensen dan ooit tevoren, is er paradoxaal genoeg ook meer misinformatie dan ooit tevoren is geweest.

Naast politici die feiten ontkennen of negeren, hebben we ook te maken met een samenleving waarin kennis steeds meer gerelativeerd wordt. Feiten worden vaker betwist. 'Fake news' en 'alternatieve feiten' verspreiden zich als een woekerend onkruid. De gevolgen hiervan zijn zichtbaar op allerlei terreinen, zoals bijvoorbeeld ten aanzien van vaccinaties. Maar ook in de economie worden sommige cijfers, zoals een gunstige ontwikkeling van de inflatie of van de armoede, soms domweg niet geloofd. De ervaring van de burger of kiezer kan immers heel anders zijn. Dat bemoeilijkt de totstandkoming van verstandige beleidskeuzes.

In de wereld van vandaag zijn onafhankelijke en betrouwbare instituten zoals het CBS meer dan ooit nodig om feiten van fictie te onderscheiden. In een tijdperk van toenemende complexiteit en uitdagingen is betrouwbare informatie van groot belang voor gedegen besluitvorming.

Natuurlijk, politiek is een complex spel, waarin ook andere elementen een rol spelen, zoals belangenbehartiging en beeldvorming. Maar uiteindelijk zijn het feiten en cijfers die de ruggengraat vormen van goed beleid. Ze helpen bij het navigeren door de wirwar van opties en belangen. Ze bieden een solide basis voor het begrijpen van problemen en het vinden van oplossingen die gebaseerd zijn op wetenschap en empirisch bewijs.

Afronding

Het CPB krijgt wel eens het verwijt dat onze ramingen niet uitkomen. Maar ik ben er vrij zeker van dat deze raming klopt: het Centraal Bureau voor de Statistiek zal ook de komende 125 jaar zijn licht op Nederland schijnen. Zoals de schilders van de Haagse School dat deden met verf en penseel, zo zal het CBS met cijfers en statistieken een schatkist vol onmisbare informatie blijven.

Ik wil eindigen met een dankwoord aan de mensen die deze schatkist vullen. Hoezeer we ook processen weten te automatiseren, het 'verhaal' achter veel cijfers en data zal altijd mensenwerk blijven. Het zijn de medewerkers van CBS die dag in dag uit de gegevens verzamelen, analyseren en interpreteren. Jullie leveren daarmee een belangrijk fundament voor ons werk en dat van anderen.

En als blijk van dank voor al dat werk in de afgelopen 125 jaar en de komende 125 jaar wil ik het CBS graag een symbolische en blijvende herinnering aanbieden in de vorm van een beeldje van Jan Tinbergen. Veel dank voor uw aandacht!